

L'ARXIU REIAL DE BARCELONA I LA HISTORIOGRAFIA HUMANISTA: LES *CRÒNIQUES D'ESPANYA* DE PERE MIQUEL CARBONELL

Agustí Alcoverro
Universitat de Barcelona

L'Arxiu Reial de Barcelona va ser custodiat, al llarg del segle XV, per diverses personalitats prou conegudes¹. D'entre elles destaca, sens dubte, la figura carismàtica –i controvertida– de Pere Miquel Carbonell. Carbonell, que va ser arxiver reial des de 1476 fins a la seva mort, esdevinguda el 1517², va jugar també un important paper com a introductor de l'humanisme en les nostres terres i com a aglutinador d'un petit però influent nucli humanista format per juristes, funcionaris reials i eclesiàstics³. D'altra banda, va ser l'autor de les *Cròniques d'Espanya*, obra cabdal en l'evolució de la historiografia als Països Catalans redactada entre 1495 i 1513 i editada pòstumament el 1547⁴.

1. Jordi Rubió i Balaguer: "L'arxiver Diego García", a *Humanisme i Renaixement* (Obres de Jordi Rubió i Balaguer, VIII). Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1990.

2. La millor biografia de Pere Miquel Carbonell continua essent l'elaborada per Manuel de Bofarull i de Sartorio com a introducció als: *Opúsculos inéditos del cronista catalán Pedro Miguel Carbonell* (2 vols.), Barcelona, 1864-65. Sobre la seva faceta d'arxiver, vegeu: Jesús Ernest Martínez Ferrando: "Aportación de datos acerca del Archivo Real de Barcelona y sus archiveros durante los reinados de Juan II y Fernando el Católico", a *V Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, V, Saragossa, 1961, p. 75-109; del mateix autor: "Un archivero del palacio real de Barcelona a fines del siglo XV", a *Studi in onore di Riccardo Filangeri*, II, p. 197-212.

3. Jordi Rubió i Balaguer: "Un bibliòfil català del segle XV: En Pere Miquel Carbonell", a *La cultura catalana del Renaixement a la decadència*, Barcelona, ed. 62, 1964, p. 79-89 (reeditat recentment a *Humanisme i Renaixement*, p. 90-100); "Els autors clàssics a la biblioteca de Pere Miquel Carbonell, fins a l'any 1484", a *Miscel·lània Crexells*, Barcelona, 1929, p. 205-222; "Pere Miquel Carbonell, bibliòfil", a *De l'Edat Mitjana al Renaixement*, Barcelona, Teide, 1979 (2ª ed.), p. 123-130. També són interessants les notícies publicades per Josep M. Madurell i Jordi Rubió i Balaguer a: *Documentos para la historia de la imprenta y librería en Barcelona (1474-1553)*, Barcelona, 1955. Convé remarcar, així mateix, el treball de M. Antònia Adroher Ben: "Estudios sobre el manuscrito Petri Michaelis Carbonelli Adversaria, 1492 del Archivo Capitular de Gerona", a *Anuario del Instituto de Estudios Gerundenses*, 11 (1956-57), p. 109-162. Cal assenyalar també la biografia de Jeroni Pau, canonge, humanista i cosí de Carbonell, elaborada per Mariàngela Vilallonga a: *Jeroni Pau: Obres* (2 vols.), edició a cura de Mariàngela Vilallonga, Barcelona, Curial, 1986. De la mateixa autora: *La literatura llatina a Catalunya al segle XV. Repertori bio-bibliogràfic*, Barcelona, Curial-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993. L'obra bàsica per entendre el paper de Pere Miquel Carbonell com a aglutinant de la primera generació humanista catalana és *De viris illustribus catalanis*, editat per Manuel de Bofarull i de Sartorio: *Opúsculos...*, II, p. 237 i s.; i per Mariàngela Vilallonga: *Dos opuscles de Pere Miquel Carbonell*, Barcelona, 1988, p. 47 i s.

4. Recentment hem elaborat l'edició crítica d'aquesta obra, en el marc de la Tesi Doctoral *Pere Miquel Carbonell, historiador humanista, i la historiografia catalana del segle XV*, llegida al Departament d'Història Moderna de la Universitat de Barcelona el novembre de 1993.

Amb la present comunicació pretenem mostrar les nombroses vinculacions que s'estableixen, al llarg d'aquesta obra, entre la tasca de Carbonell com a historiador i la seva funció professional de custodi de l'Arxiu Reial de Barcelona. En definitiva, volem assenyalar que l'Arxiu Reial va ser el marc d'elaboració de les Cròniques d'Espanya i que els seus abundosos fons –tant narratius com documentals– van proporcionar a Carbonell la matèria primera bàsica per a la redacció de la seva obra. Justament el recurs de primera mà a les fonts de l'Arxiu Reial constitueix un dels elements més innovadors, des d'un punt de vista metodològic, de la crònica de Carbonell.

L'Arxiu Reial i l'arxiver Pere Miquel Carbonell

No és sobrer subratllar, d'entrada, un element, d'altra banda obvi. L'Arxiu Reial era, en temps de Carbonell, un arxiu viu, en el qual es custodiava una documentació plenament vigent⁵. Les funcions primordials de l'arxiver no eren, doncs, de caire històric, sinó ben pràctiques i efectives.

En primer lloc, l'Arxiu Reial tenia una funció específica per a la Corona: la de conservar tots els documents referits al seu patrimoni i costums. En aquest sentit, l'arxiver rebia contínuament ordres de cercar tota mena de documents sobre drets reials, propietats, impostos, etc.; i també sobre solemnitats: actes acostumats a fer en el naixement, casori o mort dels membres de la família reial, per exemple, i també valor dels dots i altres pagaments. Aquesta és la funció per a la qual Pere «el Cerimoniós» va crear el càrrec d'arxiver, l'any 1346, tot assenyalant, a més, el caire secret de la documentació de l'Arxiu Reial⁶. A poc a poc, però, i subsidiàriament, l'Arxiu Reial va anar iniciant també una funció pública. Des d'aquest punt de vista –que, com veurem, es consolidarà des d'un prisma jurídic en el període en què Carbonell en va ser arxiver–, s'obria a les demandes dels particulars, vinguts expressament a Barcelona des de tots els reialmes de la Corona d'Aragó, a la recerca de documents que acreditessin les seves possessions, els drets, etc.

És aquest el context en què Carbonell treballa, a partir de 1476, després de la mort del seu amic, i predecessor en el càrrec, Jaume Garcia. Carbonell, que era notari des de 1458, va ser nomenat arxiver reial per Joan II el 9 de desembre de 1476. Tenia quaranta-dos anys. Alhora, va ser nomenat també escriptor reial, requisit indispensable per accedir a aquell ofici (segons una Pragmàtica Reial dictada per Pere «el Cerimoniós» el 1384).

Carbonell va prendre possessió del càrrec el 7 de gener de 1477. En l'acte, hi eren presents: Bartomeu de Verí, conseller i regent de la Cancelleria del rei; Andreu de Peguera, mestre racional de la cort; Pere Bancells, lloctinent del mestre racional; Montserrat Torres, presbíter; Bernat Audor, escriptor del rei; i diversos testimonis. Alguns d'ells, alts funcionaris poc o molt influïts pels nous corrents humanistes, havien de conformar el cercle d'amistats de Pere Miquel Carbonell.

Sobre les causes de l'elecció reial hi ha parers enfrontats. Manuel de Bofarull, que va ser director de l'Arxiu de la Corona d'Aragó a partir de 1849, ha escrit, en la fins avui més completa biografia de Carbonell, que l'elecció de l'arxiver va ser deguda a:

la brillante opinión que gozaba Carbonell entre sus conciudadanos y los buenos informes que de su aptitud dio a D. Juan II su abogado micer Juan Ros⁷.

Contràriament, un altre arxiver de la Corona d'Aragó, Jesús Ernest Martínez Ferrando –que va dirigir aquesta institució entre 1940 i 1961–, ha expressat una opinió ben

5. Aquesta idea ja ha estat expressada per Jordi Rubió i Balaguer: "L'arxiver...", p. 335.

6. Jordi Rubió i Balaguer: "L'arxiver...", p. 330 i 335.

7. Manuel de Bofarull i de Sartorio: *Opúsculos...*, I, p. 4.

diferent en un estudi sobre la faceta arxivística de Carbonell. Segons ell, el futur arxiver reial:

*comenzó a esgrimir todos sus medios, dinero, amistades, méritos personales, sagacidad, etc. para sucederle (a Jaume Garcia)*⁸.

La relació entre Carbonell i alguns funcionaris reials –i, notablement, els escriptors– va ser tibant, des de bell antuvi. Hi ha dos moments, però, en què el xoc esdevé particularment intens. D'una banda, els anys que van seguir al seu nomenament. D'altra banda, els precedents i les conseqüències de les corts de 1510.

Efectivament, la resta d'escriptors reials consideraven que Pere Miquel Carbonell havia aconseguit el càrrec d'arxiver amb una vulneració de les ordenances, atès que en el moment d'accedir-hi no era encara escriptor reial. L'arxiver, contràriament, s'havia enfrascat en una autèntica guerra de precedències, en considerar que el seu càrrec només havia d'estar sota les ordres del protonotari i el seu lloctinent. Que el combat va ser dur, ens ho il·lustra el fet que els escriptors constituïssin una “*compañía general*”, veritable sindicat professional de l'època, en expressió de l'historiador rossellonès Josep Calmette⁹. Per la seva banda, Carbonell va recórrer en defensa pròpia, a les recerques d'arxiu i també a l'ajut d'alguns dels seus “*buenos e influyentes amigos*” (en paraules de Manuel de Bofarull i de Sartorio), com ara Bartomeu de Verí, Joan Peiró, Joan Vilar i Pere Bancells.

Finalment, el rei Ferran II va prendre cartes en l'assumpte i va promulgar, el 31 de gener de 1480, que l'arxiver estigués únicament per sota del protonotari, el seu lloctinent i tres secretaris nomenats entre els escriptors. Els altres 21 escriptors ordinaris ocuparien un nivell inferior.

La funció de l'arxiver reial va ser, també, reblada per la constitució 1481/16, on es disposava que aquest

sia tengut mostrar e donar traslat, satisfet, emperò, de son salari condecant, de tots actes tocants a interès de part a part

sense llicència dels càrrecs superiors, només necessària “en las cosas que hauran esguart a l'interès de la Règia Cort”. Aquesta constitució, com ha remarcat Víctor Ferro¹⁰, consolidava a més el caràcter públic de l'Arxiu Reial de Barcelona.

Però, les ferides d'aquesta primera topada, possiblement no van cicatritzar mai. El mateix Carbonell és autor de diversos poemes enverinats contra els secretaris i escriptors, en què els acusa de prepotència i negligència¹¹.

La segona ocasió en què Carbonell va entrar en col·lisió oberta amb altres funcionaris reials es va iniciar arran de les Corts de Monsó de 1510. La constitució 1510/16, aprovada el 2 de setembre, fixava les tarifes que l'arxiver podia cobrar dels particulars per les “cerques” i còpies autèntiques. En concret, s'establia que

de les còpies autèntiques no puixa lo archiver o altra persona eshigir sinó tan solament quatre solidos per fulla de les coses de paper. E de privilegi o cosa de pergamí vuyt solidos per fulla.

El que realment, però, va treure de polleguera Pere Miquel Carbonell va ser l'exigència que qualsevol recerca hagués de ser taxada prèviament pel canceller, vicescanner o regent de la Cancelleria:

8. Jesús Ernest Martínez Ferrando: “Un archivero...”.

9. Josep Calmette: *Revue des Pyrénées*, XVIII, Tolosa de Llenguadoc, 1916, p. 275-278. Del mateix autor: *Etudes médiévales*, Tolosa de Llenguadoc, 1946. Jesús Ernest Martínez Ferrando: “Un archivero...”.

10. Víctor Ferro: *El Dret Públic Català. Les Institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic, EUMO, 1987, p. 387.

11. Manuel de Bofarull i de Sartorio: *Opúsculos...*, II, p. 304-306 i 318.

E més no puga exigir dit arxiver sinó per treballs de cercar, los quals no pugua rebre sinó que li sien tatxats per lo canceller, vicecanceller o regent la Cancelleria, tot frau cessant en lo cercar de dites scriptures, sobre la qual haja jurar e oir sentència de excomunicació¹².

El conflicte no es va resoldre amb la publicació de la constitució. Ben a l'inrevès: de la munió de notes disperses que Pere Miquel Carbonell va deixar escrites sobre el tema, n'inferim dues idees centrals. D'una banda, que l'arxiver en culpà l'afany econòmic desmesurat de misser Francesc Franc, aleshores regent de la Cancelleria. D'altra banda, que Carbonell mai no complí la constitució, que considerava

més càrnosa que útil a la república. E com és dit als demanants, qui tots hi vénen cuitats, "anau a fer tatxar la cerca", no y volen anar (...) E és cert que ara.n só millor pagat que abans, que no.ls dic axí de cerques com de salaris "si no volem servir la constitució, pagau que us vulgau"¹³.

També, en aquesta ocasió, l'arxiver va compondre unes cobles enverinades. Però, les resistències de Carbonell van topar amb un bloc igualment inflexible. Així, sabem que el 15 de desembre de 1514 va ser obligat a jurar i oir sentència d'excomunió, en compliment de la constitució esmentada.

Deixem de banda aquests conflictes, més o menys domèstics, i ens fem ressò de la valoració global de la tasca de l'arxiver realitzada per Manuel de Bofarull i de Sartorio:

La exactitud, aplicación, inteligencia y celo de Carbonell en el ejercicio de su cargo de archivero tiene una convincente e incontrastable defensa que ni la calumnia pudo en su tiempo acallar ni el largo período de cerca cuatro siglos ha sido bastante a destruir. Hojeo el curioso los muchos registros y las numerosas escrituras que posee el Archivo general de la Corona de Aragón (...) y en bien pocos de ellos dejará de ver algún rastro de su inteligente y laboriosa mano, siendo además copiosos y abundantísimos los índices, notas y memorias que nos ha legado¹⁴.

Un fet, però, li ha estat retret sovint, i amb justícia: la dèria de guixar tota mena de documents amb notes autògrafes, sovint domèstiques o intrascendents. Cal dir, tanmateix, que aquest retret ja li va ser fet en vida, pel seu fill Francesc. Així, en una ocasió, Pere Miquel Carbonell escriu, tot justificant-se:

Francesch Carbonell, fill meu, ha trobat scrit de mà mia en I libre larc pretitulat "Liber Consilii Regiae Audientiae" un vers o coble (...), dient no fas yo bé posar cobles en llibres e registres de aquest Real Archiu. E pus ho pos a bon exemple e edificació dels que volran bé obrar e servir bé al senyor rey e a la sua règia cort a mi appar fer bé¹⁵.

Voldríem assenyalar un darrer aspecte, en aquest primer apartat de la comunicació: la faceta de Pere Miquel Carbonell com a iniciador d'una nissaga d'arxivers. El seu fill Francesc va ser nomenat coarxiver, en vida de Pere Miquel, per Ferran II. El nomenament va ser expedit a Còrdova, el 21 de maig de 1483, però Francesc no va prendre possessió del càrrec fins al 31 de desembre de 1484. Amb la mort de Pere Miquel, Francesc va esdevenir arxiver en solitari. El seu nomenament va ser confirmat per Carles I, des de Valladolid, el 30 de gener de 1518.

Cal dir encara que Francesc va seguir la mateixa estratègia amb el seu fill, Pere Miquel, nét del nostre personatge. Així, aquest va ser nomenat coarxiver i coescrivà, juntament amb el seu pare Francesc, el 30 d'agost de 1519. Com ha assenyalat Jesús Ernest Martínez Ferrando¹⁶, la nissaga dels Carbonell va regir l'Arxiu Reial de Barcelona durant 83 anys: els escolats entre 1486 i 1559.

12. Manuel de Bofarull i de Sartorio: *Opúsculos...*, II, p. 325-327.

13. Manuel de Bofarull i de Sartorio: *Opúsculos...*, II, p. 258.

14. Manuel de Bofarull i de Sartorio: *Opúsculos...*, I, p. 8.

15. Manuel de Bofarull i de Sartorio: *Opúsculos...*, II, p. 318.

16. Jesús Ernest Martínez Ferrando: "Un archivero...".

La creació d'una nissaga d'arxivers no era pas un afer del tot nou, però. Els seus precedents immediats, Diego Garcia i Jaume Garcia –pare i fill– s'havien fet càrrec de l'Arxiu Reial d'una manera ininterrompuda des de 1412 (o 1413) fins a 1475¹⁷. I és que la tasca d'arxiver, més que coneixements de tipus teòric, requeria dominar la ubicació exacta i el contingut dels diversos fons i col·leccions: en definitiva, un treball en què l'experiència era un requisit indispensable. I a successió filial, o per via de l'amistat molt directa –la que uní Jaume Garcia i Pere Miquel Carbonell, per exemple–, esdevenia gairebé inevitable.

Els Fons de l'Arxiu Reial en les *Cròniques d'Espanya*

Des dels primers fulls de les *Cròniques d'Espanya*, Carbonell traça una clara línia divisòria –diguem-ne: d'intenció– entre la seva obra i tota l'anterior producció historiogràfica catalana. Una característica comuna a aquesta, seria la presència de:

moltes errors, rondalles e coses increhibles (...) per defectes de no haver hagut o fundament dels predits auctors aprovats de les gestes dels quals han scrit, o per culpa dels transcriptors¹⁸.

Contràriament, Carbonell pretén partir de fonts ajustades i veraces:

e legint yo los cosmògraphos e històrichs aprovats, é trobat de tota aquesta gesta la clarícia e medul·la¹⁹.

Però, qui són aquests *autors aprovats* als quals reiteradament fa referència Carbonell? Durant un cert temps, hom ha pretès identificar-los amb els clàssics i humanistes. En aquesta línia, els diversos estudis de Jordi Rubió i Balaguer²⁰ han permès conèixer amb prou precisió els abundosos fons de la biblioteca de Carbonell. Com Rubió remarca, l'arxiver era un gran amant dels llibres i, entre ells en podem descobrir molts que corresponen a les etiquetes anteriorment esmentades. Rubió i Balaguer, efectivament, és el primer a identificar aquestes obres, especialment les clàssiques, amb els autors *aprovats* que esmenta l'arxiver:

És curiós, i diu molt a favor de l'afany per saber la història antiga d'Espanya per part dels catalans de la segona meitat del segle XV, que En (Joan) Margarit i En Carbonell (...) es preocupessin per utilitzar críticament els historiadors grecs i romans. Els historiadors de nom aprovat, com deia En Carbonell. Els altres poc comptaven²¹.

Qui s'endinsi en les *Cròniques d'Espanya* esperant trobar-hi la presència determinant –o, si més no, significativa– d'aquells, aviat veurà decebudes les seves expectatives. És cert que Carbonell és el primer a incorporar, en la historiografia catalana, determinades dades que manleva d'humanistes italians coetanis. Però, en línies generals, hem de convenir que es tracta de precisions poc significatives respecte a la dimensió i a la visió de conjunt de l'obra. Posats a dir, la més important és la incorporació de Bernat de Septimània com a primer comte de Barcelona, que l'arxiver recull dels treballs de Flavio Biondo i de Bartolomeo Sacch²².

Certament, els *autors aprovats*, cal buscar-los en un altre lloc. I aquí convé marcar una diferència radical entre el Carbonell diletant, humanista, bibliòfil i corresponsal epistolar, i el Carbonell historiador, autor de les *Cròniques d'Espanya*. Perquè Carbonell in-

17. Jordi Rubió i Balaguer: "L'arxiver...", p. 334 i 339.

18. f. 1r.

19. f. 1v.

20. Vegeu nota 3.

21. Jordi Rubió i Balaguer: *De l'edat mitjana...*, p. 125.

22. Miquel Coll i Alentorn: "Dos humanistes italians en la nostra historiografia", a *In memoriam Carles Riba (1959-1969)*, Barcelona, 1973, p. 129-139.

tueix, des del primer moment que allò que pot marcar la diferència entre la seva obra historiogràfica i les anteriors és, precisament, la seva accessibilitat i la seva coneixença provada dels fons de l'Arxiu Reial.

En definitiva, Carbonell confegeix la seva història a l'arxiu, i no pas a la biblioteca de casa. Les fonts fonamentals no són pas les obres de propietat particular, acumulades amb diligència al llarg dels anys, sinó els volums –i especialment les cròniques narratives– que custodiava des de l'ofici d'arxiver. És a aquestes obres a les quals atribueix la versemblança suficient per esdevenir l'autèntica espinada dorsal del seu treball. I és des de la superioritat que li dona el seu coneixement que Carbonell enceta la polèmica amb altres autors precedents.

Entre les obres que Carbonell utilitza per a l'elaboració de les *Cròniques d'Espanya*, i a les quals va tenir accés a través de l'Arxiu Reial, cal esmentar:

- El *Llibre del rei En Pere*, o crònica de Bernat Desclot. Carbonell mai no en precisa el títol; tan sols en una ocasió en reconeix el caire d'obra *aprovada* ("encara he trobat en cròniques aprovades"²³). El relat de Desclot és parafrasejat en diversos passatges, i molt especialment en la descripció de la conquesta de Mallorca²⁴.

- La *Crònica general de Pere III el Cerimoniós*, o *Crònica de Sant Joan de la Penya*²⁵. Carbonell la defineix, de manera imprecisa, com a "una història de Hespània"²⁶, i encara com "*la crònica de l'Arxiu Reial de Barcelona*"²⁷. Carbonell va utilitzar i anotar a bastament el manuscrit d'aquesta obra que avui es troba a la Biblioteca Nacional de Madrid²⁸. En les *Cròniques d'Espanya* és objecte d'una llarga parafrasi. Així, l'arxiver n'espigola algunes informacions, en la part segona de la seva obra (dedicada als reis gots), i la utilitza com a font principal en les parts tercera, quarta i cinquena (referides als reis de Navarra, d'Aragó i comtes de Barcelona). L'objectiu de Carbonell no és en aquest cas, però, la transcripció fidel del document; contràriament, l'arxiver realitza un important esforç per actualitzar-ne el lèxic, alhora que hi interpola altres informacions i comentaris.

- La *Crònica personal de Pere III el Cerimoniós* és, en canvi, objecte de transcripció. La de Carbonell, en constitueix la primera edició i l'única en llengua catalana anterior al segle XX. Carbonell la considera obra personal de Pere III, el qual "compongué, scrivi e ordenà de mà sua huna gran hystòria o chrònica"²⁹. Potser per aquest motiu opta per la translació literal del text. En opinió d'Amadeu Pagès, però, cal assenyalar diverses interpolacions de Carbonell:

d'autres additions de mots ou de membres de phrase, et elles portent sur des faits historiques qui connaissent plus particulièrement l'archiviste Carbonell.

Segons el filòleg rossellonès, l'edició de Carbonell assenyalaria també un esforç d'actualització ortogràfica, tanmateix intermitent ("*rajeunissement assez marqué, mais intermittent, de l'orthographe des anciens manuscrits*")³⁰.

- Les postil·les a la *Crònica personal de Pere III el Cerimoniós*, referides als regnats de Joan I, de Martí I i de Ferran I³¹, són objecte també de parafrasi.

23. f. 61r.

24. f. 66.

25. *Crònica general de Pere III el Cerimoniós dita comunament Crònica de Sant Joan de la Penya* (edició a cura d'Amadeu-J. Soberanas), Barcelona, Alpha, 1961.

26. f. 6v.

27. f. 16v.

28. Ms. 1811.

29. f. 100v.

30. *Chronique catalane de Pierre IV d'Aragon, III de Catalogne dit le Cérimonieux ou del Punyalet*, edició a cura d'Amadeu Pagès, Tolosa de Llenguadoc, 1941. Del mateix autor: "Recherches sur la chronique catalane attribuée à Pierre IV d'Aragon", a Romania, 18 (París, 1889), p. 233-280.

31. *Crònica del regnat de Joan I*, edició a cura de F.-P. Verrié, Barcelona, 1950; *Crònica del regnat de Martí I*, edició a cura de F.-P. Verrié, Barcelona, 1951.

- El *Flos Mundi* juga, en el context de les *Cròniques d'Espanya*, un paper auxiliar. Carbonell extreu d'aquesta crònica universal diverses informacions, especialment per a la part cinquena de la seva obra, que li seveixen com a complement del discurs dominant, manllevat, en aquest punt, de la *Crònica general de Pere III el Cerimoniós*. És, tanmateix, una de les poques obres a les quals es refereix amb precisió: "*una gran crònica pretitulada Flos Mundi*"³².

- El *Dietari de la Generalitat de Catalunya*³³ és objecte de seguiment gairebé literal per a una etapa particularment truculenta: la del conflicte entre les institucions de la terra i Joan II per l'empresonament del príncep Carles de Viana. En concret, Carbonell en reproduïx les notícies registrades entre el 4 de desembre de 1460 i el 14 de juny de 1461. Com sabem a través d'una nota autògrafa del mateix arxiver³⁴, el *Dietari de la Generalitat* i altres fons d'aquesta institució havien estat segrestats a la fi de la Guerra Civil i romanien a l'Arxiu Reial en el moment de la redacció de les *Cròniques d'Espanya*.

Juntament amb les cròniques de l'Arxiu Reial, Carbonell va utilitzar també altres fonts narratives impreses (com la *Crònica abreviada* de Diego de Valera³⁵ o les *Històries e conquestes dels reis d'Aragó e comtes de Barcelona* de Pere Tomic³⁶) o de procedència diversa (com la *Crònica menorquina*³⁷ o la descripció de la coronació del rei Martí³⁸).

L'Arxiu Reial va jugar encara un paper determinant en un altre sentit: el de les fonts documentals. Hem pogut comptabilitzar fins a un total de 28 documents publicats íntegrament o parcialment en les *Cròniques d'Espanya*. Caldria afegir-hi encara les referències –sovint ben precises, és a dir, de descripció notarial– a altres 35 documents. En total, doncs, són 63 els fons documentals de l'Arxiu Reial citats per Carbonell, en la seva obra. Gràcies a l'ajut inestimable de Jaume Riera i Sans, hem pogut identificar-ne la major part. És impossible reproduir-ne ací la llista sistemàtica; esperem poder-ho fer ben aviat, a través de l'edició crítica de les *Cròniques d'Espanya*. Tanmateix, voldríem encetar ara algunes reflexions sobre la seva funció, els fons d'arxiu més utilitzats i les temàtiques més reiterades.

La funció bàsica dels documents d'arxiu en l'obra de Carbonell és de caire auxiliar. L'arxiver basteix el seu discurs a través de fonts narratives o cròniques; però l'autor recorre sovint a la documentació de l'Arxiu Reial per complementar el relat, és a dir, per corroborar, esmenar, ampliar o, simplement, interpolar, la narració. No es tracta, doncs, d'una investigació d'arxiu, en el sentit contemporani de la paraula –l'inaugurat, per entendre'ns, d'ençà de la formació del paradigma positivista en la nostra disciplina–.

32. f. 94v.

33. Jacme Ça Font: *Dietari de la Diputació del General de Catalunya (1454-1472)*, edició a cura de Marina Mitjà, Barcelona, 1950. També: Manuel de Bofarull i de Sartorio (compilador): *Apéndice al levantamiento y guerra civil de Cataluña en tiempo de Juan II. Documentos relativos al príncipe de Viana*, Barcelona, 1864. Alguns autors mostren una certa confusió entre el Dietari de la Generalitat, redactat per Jaume Çafont i reproduït parcialment en les *Cròniques d'Espanya*, i el dietari personal d'aquell: *Dietari o llibre de jornades (1411-1484) de Jaume Çafont*, editat a cura de Josep M. Sans i Travé, Barcelona, Fundació Noguera, 1992.

34. Jesús Ernest Martínez Ferrando: "Aportación de datos...", p. 90.

35. Aquesta obra, editada a Sevilla el 1482 i reimpressa el 1489, és llargament parafrasejada en la segona part de les *Cròniques d'Espanya* dedicada als reis gots.

36. L'obra de Tomic, enllestida vers 1438, va ser impresa el 1495 i reeditada el 1519 i el 1534. Hi ha dues edicions facsímils modernes: València, 1970; Bagà, 1990. Sobre Tomic, vegeu: Xavier Pedrals: *Vida i obra de Pere Tomic, historiador baganès del segle XV*, Bagà, Centre d'Estudis Baganesos, 1991. Sobre la difusió de la seva obra: Eulàlia Duran: "La difusió de l'obra de Pere Tomic: edicions i manuscrits", a *L'Avenc*, 165 (desembre 1992), p. 32-34 i 51-52. Sobre la polèmica entre Pere Tomic i Pere Miquel Carbonell: Agustí Alcoberro: "La cruïlla historiogràfica del segle XV: història medieval i humanisme", a *L'Avenc*, 165 (desembre 1992), p. 18-21.

37. Sobre aquesta crònica, avui desapareguda, vegeu: *Preses de Menorca*, edició a cura d'Enric Cabra Martorell, Menorca, Institut Menorquí d'Estudis, 1989.

38. Es tracta d'un relat particularment colorista. No en coneixem, però, el manuscrit original. Ni tan sols ens en dóna cap indicació l'obra de Jerónimo de Blancas *Coronaciones de los serenísimos reyes de Aragón*, editada a Saragossa el 1641.

En qualsevol cas, i defugint qualsevol anacronisme aplicat a un historiador del segle XV, cal reconèixer l'enorme modernitat en aquest punt del mètode de treball de Carbonell. I cal convenir que el nostre autor va ser el primer historiador català a utilitzar les riques fonts documentals de l'Arxiu Reial. Aquest punt ja va ser notat el 1864 per Manuel de Bofarull i de Sartorio, qui va considerar un dels principals mèrits de Carbonell

*haber sido el primero en adoptar el sistema de apoyar la mayor parte de sus dichos en documentos que actualmente siguen los historiadores de más nota*³⁹.

Entre les fonts més utilitzades per Carbonell cal ressenyar el *Liber Feudorum Maior*⁴⁰, del qual cita o publica set documents, i al qual es refereix en termes ben precisos, com en aquest passatge:

lo Real Archiu de la ciutat de Barcelona, hon són recondits los libres, registres, instruments y escriptures veres autèntiques, car entre les altres scriptures hi ha dos libres escrits en pergamí de letra antiga, historiat i pretitulats, ço és, la hu Primus Liber Feudorum, e l'altre Secundus Liber Feudorum⁴¹.

Una altra font arxivística emprada a bastament per Carbonell són les proposicions i els discursos reials en corts, que l'arxiver degué transcriure dels volums de processos conservats a la secció de Cancelleria de l'actual Arxiu de la Corona d'Aragó. Carbonell en reproduceix sis, corresponents a Pere III, Martí I i Alfons IV.

D'altra banda, Carbonell va recórrer també a les Constitucions, de les quals en reproduceix o cita tres. Però més, en general, cal constatar que l'autor va mostrar un viu interès per tota mena de documents de l'arxiu. Això s'esdevé, per exemple, amb el procés dels templers:

segons és largament contengut en lo procés contra ells fets, recondit en lo Real Archiu de Barcelona⁴².

O, encara, amb el procés del Compromís de Casp:

com largament y extensa appar de aquesta declaració e conclusió escrita e inserta en lo gran procés original recondit en lo Real Archiu de la ciutat de Barcelona⁴³.

En algunes ocasions, Carbonell descriu amb prou precisió els documents. Aquest és el cas, per exemple, d'una carta del fill primogenit de Jaume II en què renuncia als seus drets successoris, i que Carbonell presenta en els termes següents:

la qual yo, Pere Miquel Carbonell, archiver del senyor rey, he vist e legit de mot a mot escrita en pergamí e closa e segellada ab segell real de plom pendent en fils de seda groga e vermella recondida en lo Real Archiu de Barcelona⁴⁴.

La minuciositat en la descripció és palesa també en aquesta presentació del I.libre de les Ordinacions de Pere III:

Les quals ordinations, sens additions que après ell (Pere III) hi ha fetes, se troben recondides en lo Real Archiu de la ciutat de Barcelona, scrites en un libre de paper liguat ab cubertes de cuyro vermell engrutades e de mà pròpia sua apostil·lades⁴⁵.

39. Manuel de Bofarull i de Sartorio: *Opúsculos...*, I, p. III.

40. *Liber Feudorum Maior. Cartulario que se conserva en el Archivo de la Corona de Aragón*, edició a cura de Francesc Miquel i Rosell, 2 vols., Barcelona, CSIC, 1945-1947.

41. f. 50v.

42. f. 96r. La signatura actual d'aquest procés és A.C.A. Cancelleria. Reg. 291.

43. f. 210v.-211r. Signatura actual: A.C.A. Cancelleria. Processos de Corts. Vols. 22-23. Aquest procés ha estat publicat íntegrament a *Cortes de los antiguos reinos...*, vol. 10, Madrid, 1906, p. 319-497.

44. f. 91r. Aquest document actualment té el núm. 3754 dels pergamins de Jaume II de l'A.C.A.

45. f. 99v. Aquest exemplar original del Llibre de les Ordinacions de Pere III va ser conservat a l'A.C.A., fins al segle XVIII.

O encara, per posar-ne un últim exemple,

a un registre ligat ab esbertes engrutades de aluda groga recondit en aquest Real Archiu de Barcelona, pretitular R. line Marie⁴⁶.

En altres ocasions, les concrecions de Carbonell arriben a precisar la ubicació exacta dels documents, com en la referència al Tractat de Corbeil:

la qual carta està recondita en lo Real Archiu de Barcelona, en lo armari pretitulat Negociorum Catalonie, in sacco de .A.⁴⁷.

La utilització d'aquestes abundoses fonts per part de Carbonell és, però, limitada. Les cites no responen, en general, a un tremp historiogràfic precís, o a una metodologia de recerca depurada. Contràriament, fa tot l'efecte que les constants referències a la documentació d'arxiu obceixen a les temàtiques més sol·licitades en les consultes professionals que Carbonell havia de resoldre quotidianament.

Així, la documentació és aportada sovint al voltant de temes que afecten al patrimoni reial, i que devien ser objecte de consulta per part dels monarques o dels seus funcionaris. En aquest primer gran bloc temàtic cal introduir les referències al patronat reial de les esglésies, a les intitlacions dels primers comtes de Barcelona i reis d'Aragó, als capítols matrimonials, dots i àpoques o a les actes i testaments reials. També pertanyen a aquest àmbit les precisions sobre àmbits de jurisdicció polèmica (com la ciutat de Tarragona, al voltant dels drets jurídics de la qual publica dos documents), o sobre els drets dels comtes de Barcelona damunt altres estats, com Aragó, Mallorca, Sicília o Nàpols.

Un segon bloc, estretament emparentat amb l'anterior, és el de les ordinations de la casa reial i el de les seves solemnitats (coronacions, òbits de reis, etc.). També aquest camp degué ser objecte de consulta constant en la tasca professional de Carbonell.

A un altre nivell, Carbonell mostra també interès pels aspectes patrimonials de la congregació benedictina, i en concret pels monestirs de Ripoll i de Sant Cugat, al voltant dels quals cita o publica tres documents. Cal tenir en compte, en aquest sentit, que Carbonell va actuar, si més no des de maig de 1479, com a notari dels presidents de la Congregació Claustral Benedictina, en un procés que va tenir per protagonista el monestir de Sant Cugat⁴⁸.

La finalitat amb què són adduïts la majoria dels documents és, doncs, de caire patrimonial. I això afecta sobretot a la justificació i fonamentació del patrimoni reial. Diríem, doncs, que Carbonell es mostra, en la selecció dels documents, decididament influenciat (o de-format) per la seva tasca professional com a notari i arxiver. La recerca d'arxiu no sorgeix d'una curiositat historiogràfica, més o menys contemplativa, sinó d'encàrrecs ben precisos, destinats a resoldre plets i problemes jurídics vigents. Una altra cosa és que l'interès de Carbonell per la història el dugui a anar més enllà, i a utilitzar les dades recollides en la redacció de les *Cròniques d'Espanya*.

D'altra banda, cal assenyalar que Carbonell publica també altres documents amb un objectiu històric més precís. Aquest seria el cas, per exemple, de l'edició de la llarga carta de Carles d'Anjou a Pere II en què es posen les condicions per a la celebració del desafiament de Bordeus⁴⁹. Aquest document, que ha estat editat modernament per I. Carini⁵⁰, devia captivar l'arxiver pel seu detallisme i precisió, i també per la factura complexa i acu-

46. f. 212r. Es tracta possiblement del Registre 3276 de l'A.C.A. intitulat "Regestrum Speciale".

47. f. 56v. Signatura actual: A.C.A. Pergamí 1526 de Jaume I. Al segle XVIII, aquest pergami mantenia la mateixa ubicació descrita per Carbonell: era a l'Armari de Catalunya, al sac A, i tenia el número 221.

48. Vegeu: A.C.A. Cancelleria. Processos vol. 85. Devem aquesta informació a Jaume Riera i Sans.

49. f. 78v-80r. La referència actual del pergami és: A.C.A. Pergamí 387.

50. I. Carini: *Documenti per servire alla storia di Sicilia*, vol. V, doc. VIII, p. 689-696.

rada. Només així hom pot entendre la descripció que les *Cròniques d'Espanya* fan de la carta, i que especifica que era

segellada ab .XLI. segells pendants, ço és: un segell del rey Carles e quaranta segells de les .XII. persones qui per aquell se posaren en la obligació mateixa de venir a tota effecte en lo dia prefigit lo entrar del rey Carles en lo predit camp de batalla⁵¹.

També des d'un major interès historiogràfic hem d'entendre la transcripció íntegra de la Capitulació i Concòrdia de Vilafranca (23 de juny de 1461).

En definitiva, les *Cròniques d'Espanya* mostren, d'una banda, la inequívoca vinculació entre les facetes d'arxiver i d'historiador de Pere Miquel Carbonell. Assenyalen, en aquest sentit, una fita historiogràfica important en el nostre país –reblada, també, per altres novetats metodològiques igualment revolucionàries, com ara el recurs a l'arqueologia, a l'etimologia gramatical o als nous corrents de l'erudició i de la retòrica, punts tots ells comuns a l'humanisme–. Fóra un error, però, considerar Carbonell una mena d'historiador positivista *avant-la-lettre*. Al capdavant, la tasca d'arxiver de Pere Miquel Carbonell va imprimir una petja ambivalent en la redacció de les *Cròniques d'Espanya*: d'una banda, va permetre la utilització de la documentació de l'Arxiu Reial; d'altra banda, però, va imposar la servitud d'una visió esbiaixada i, en un cert sentit, ahistòrica d'uns documents que continuaven essent ben vius.

51. f. 78v.